

**ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ УКРАЇНИ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ***© 2018 **НОВІКОВА О. Ф., ПАНЬКОВА О. В.**

УДК 314.72:331.522

JEL Classification: H11; J60; Z13

Новікова О. Ф., Панькова О. В.**Вимушена міграція внутрішньо переміщених осіб України: стан, проблеми, шляхи розв'язання**

Мета роботи – розкрити стан і проблеми вимушеної міграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) України, а також запропонувати шляхи їх розв'язання. Проаналізовано специфіку вимушеного переміщення населення України внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей, ситуації збройного конфлікту на сході України. Для аналізу використовувались статистичні дані, результати експертного опитування, дані досліджень і звітів міжнародних організацій. У статті розглянуто проблеми, що виникають у внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у зв'язку із ситуацією переміщення, мотиви переміщення з тимчасово окупованих територій, дані щодо термінів перебування в місцях переселення і планів щодо подальшого переміщення. Акцентовано увагу на основних досягненнях і недоліках державної політики щодо ВПО. Наголошено на внеску національних інститутів громадянського суспільства і міжнародних організацій у надання різних форм допомоги і підтримки ВПО. На основі аналізу запропоновано низку напрямів удосконалення державної міграційної політики в умовах масового вимушеного внутрішнього переміщення населення.

Ключові слова: вимушена міграція, внутрішньо переміщені особи, внутрішня міграція, зовнішня міграція, міжнародні організації, державна міграційна політика.

Рис.: 2. Табл.: 4. Бібл.: 18.

Новікова Ольга Федорівна – доктор економічних наук, професор, заступник директора, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Желябова, 2, Київ, 03057, Україна)

E-mail: novikovaof9@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8263-1054

Researcher ID: G-9667-2018

Панькова Оксана Володимирівна – доцент, завідувач сектора економічної соціології, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Желябова, 2, Київ, 03057, Україна)

E-mail: pankovaiep@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2003-8415

Researcher ID: Q-1881-2018

УДК 314.72:331.522
JEL Classification: H11; J60; Z13UDC 314.72:331.522
JEL Classification: H11; J60; Z13**Новікова О. Ф., Панькова О. В. Вынужденная миграция внутренне перемещенных лиц Украины: состояние, проблемы, пути решения**

Цель работы – раскрыть состояние и проблемы вынужденной миграции внутренне перемещенных лиц (ВПЛ) Украины, а также предложить пути их решения. Проанализирована специфика вынужденного перемещения населения Украины вследствие временной оккупации Автономной Республики Крым и отдельных районов Донецкой и Луганской областей, ситуации вооруженного конфликта на востоке Украины. Для анализа использовались статистические данные, результаты экспертного опроса, данные исследований и отчетов международных организаций. В статье рассмотрены проблемы, возникающие у внутренне перемещенных лиц (ВПЛ) в связи с ситуацией перемещения, мотивы перемещения с временно оккупированных территорий, данные о сроках пребывания в местах переселения и планах относительно дальнейшего перемещения. Акцентировано внимание на основных достижениях и недостатках государственной политики относительно ВПЛ. Отмечен вклад национальных институтов гражданского общества и международных организаций в оказание разных форм помощи и поддержки ВПЛ. На основе анализа предложен ряд направлений совершенствования государственной миграционной политики в условиях массового вынужденного внутреннего перемещения населения.

Novikova O. F., Pankova O. V. Forced Migration of Internally Displaced Persons in Ukraine: Current Situation, Problems, Solutions

The aim of the article is to highlight the situation and problems concerning the forced migration of internally displaced persons (IDPs) in Ukraine, as well as to suggest ways for addressing the problems. There analyzed the specificity of the forced displacement of the population of Ukraine due to the temporary occupation of the Autonomous Republic of Crimea and certain regions of Donetsk and Luhansk regions, the armed conflict in the east of Ukraine. To conduct the analysis, statistical data, results of the carried out expert survey, research data and reports of international organizations were used. The article discusses the problems encountered by internally displaced persons (IDPs) in connection with the situation of displacement, motives for moving from temporarily occupied territories, data on the length of staying in places of resettlement, and plans for further movement. Attention is focused on the main achievements and shortcomings of the state policy regarding IDPs. The contribution of national civil society institutions and international organizations to the provision of various forms of assistance and support to IDPs is noted. Based on the analysis, a number of directions for improving the state migration policy under conditions of massive forced internal displacement are proposed.

Keywords: forced migration, internally displaced persons, internal migration, external migration, international organizations, state migration policy.

* Виконано в межах НДР «Активізація соціального та трудового потенціалу сталого розвитку як чинників економічного зростання», №0117U004436

Ключевые слова: вынужденная миграция, внутренне перемещенные лица, внутренняя миграция, внешняя миграция, международные организации, государственная миграционная политика.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Библ.:** 18.

ORCID: 0000-0002-8263-1054

Researcher ID: G-9667-2018

Новикова Ольга Федоровна – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора, Институт экономики промышленности НАН Украины (ул. Желябова, 2, Киев, 03057, Украина)

E-mail: novikovaof9@gmail.com

Панькова Оксана Владимировна – доцент, заведующий сектором экономической социологии, Институт экономики промышленности НАН Украины (ул. Желябова, 2, Киев, 03057, Украина)

E-mail: pankovaiep@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2003-8415

Researcher ID: Q-1881-2018

Fig.: 2. **Tbl.:** 4. **Bibl.:** 18.

Novikova Olga F. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Deputy Director, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (2 Zheliabova Str., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: novikovaof9@gmail.com

Pankova Oksana V. – Associate Professor, Head of Sector of Economic Sociology, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (2 Zheliabova Str., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: pankovaiep@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2003-8415

Researcher ID: Q-1881-2018

Вступ. Протягом останніх п'яти років у світі спостерігається стабільно високий рівень вимушеного переміщення при зростанні частки вимушеного переміщення через конфлікти. У доповіді Агентства ООН з питань біженців «Глобальні тренди. Вимушені переміщення у 2017 році» зазначається, що станом на кінець 2017 року кількість людей, переміщених всередині власної країни (внутрішньо переміщених осіб, ВПО) внаслідок збройних конфліктів, насильства або порушення прав людини, оцінювалось у 40 млн осіб [1]. За даними Моніторингового центру внутрішніх переміщень (The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC)), число нових переміщень у геополітичному просторі у 2017 році складало 30,6 млн, з яких 11,8 млн переміщень спричинені конфліктами та насильством, а 18,8 млн переміщень викликані стихійними лихами [2]. Згідно з даними, наведеними у Глобальній доповіді щодо внутрішнього переміщення 2018 р., якщо у 2008–2012 роках середня чисельність осіб, вимушено переміщених через конфлікти, складала 4,82 млн осіб, а середній відсоток осіб, які перемістилися через конфлікти, у загальній кількості вимушено переміщених складав 16,3 %, то у 2013–2017 роках зазначені показники зросли вдвічі – відповідно до 9,3 млн осіб та 31,1 % [2]. Ситуація в Україні сприяє зростанню цього показника. Зараз в Україні налічується найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб у Європі з часів завершення Другої світової війни. За офіційними даними, статус внутрішньо переміщеної особи (ВПО) отримали близько 1,5 млн українців, станом на 2017 рік Україна займає десяте місце у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб [1].

Вимушена міграція суттєво впливає на географію, структуру і динаміку населення країн і регіонів, на рівень розвитку продуктивних сил у регіонах, на стан ринку праці, на соціально-економічні характеристики рівня життя різних категорій населення [3, с. 159]. Активізація міграційних процесів та актуалізація проблеми внутрішніх вимушених переселенців спонукають світове товариство, в тому числі Україну, до посилення уваги до розв'язання гуманітарних проблем, викликаних масштабними внутрішніми переміщеннями. А невиконання рішень щодо довгострокового переміщення потенційно може підірвати «Порядок денний

для сталого розвитку до 2030 року» та реалізацію інших міжнародних угод [2]. Масштабне внутрішнє переміщення громадян впливає на соціально-економічні, демографічні, політичні процеси в Україні, тому необхідність подолання і попередження негативних тенденцій, викликаних ним, актуалізує завдання дослідження і відстеження особливостей цього феномена в контексті глобальних, національних і регіональних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із внутрішнім вимушеним переміщенням населення України зі сходу у зв'язку зі збройним конфліктом розглядаються вітчизняними соціологами, економістами, юристами, демографами. Зокрема, цій тематиці присвячені роботи О. І. Амоші, В. П. Антонюк, О. М. Балакіревої, Ю. С. Залознової, О. В. Іщенко, О. Ю. Касперовича, Е. М. Лібанової, Л. М. Логачової, В. І. Ляшенка, О. К. Міхеевої, О. Д. Прогнімак, А. Г. Реут, І. О. Тітар, В. А. Устименка та ін.

Найбільшу увагу дослідників привертають проблеми забезпечення зайнятості та використання трудового потенціалу ВПО [4] та дієвості заходів із їх соціального захисту (як з точки зору ефективності витрат бюджетних коштів, так і з точки зору реального вирішення проблем ВПО) [5]. Окремий інтерес становлять спроби комплексної оцінки проблем, з якими стикаються ВПО, та шляхів їх вирішення на основі даних емпіричних досліджень [6].

Також значну цінність являють собою регулярні звіти та тематичні доповіді щодо внутрішнього переміщення в Україні та проблем ВПО міжнародних організацій, зокрема, Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні, Міжнародного фонду виборчих систем (International Foundation of Electoral Systems (IFES)), Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Комітету ООН з питань біженців, Міжнародної організації з міграції (МОМ), Моніторингового центру внутрішніх переміщень (The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC)).

Водночас досвід інших країн у вирішенні проблем, які супроводжують вимушене внутрішнє переміщення, в Україні не завжди характеризується аналогічною ефективністю через культурну, демографічну, політичну та іншу специфіку національної ситуації. Тому необхідним є детальний ба-

гатоаспектний аналіз процесу внутрішнього переміщення в Україні, а також особливостей і недоліків державної політики у цьому напрямі.

Мета: розкрити стан і проблеми вимушеної міграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) України, а також запропонувати шляхи їх розв'язання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Збройний конфлікт на сході України та анексія Автономної Республіки Крим обумовили масову вимушену зовнішню і внутрішню міграцію населення України. Велика кількість мешканців Криму, Донецької і Луганської областей були вимушені покинути свої домівки, місця свого постійного проживання і переселитися в інші місця по всій території України. Вони набули нового статусу і вимушено стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО)¹. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 3 вересня 2018 року загальна кількість зареєстрованих вимушених переселенців із Криму та Донбасу становила 1 519 132 особи [8], що становить майже 24 % від постійного населення Донецької та Луганської областей станом на початок 2018 р. Це означає, що кожний четвертий житель регіону бере участь у вимушеному переміщенні².

Процеси вимушеного переміщення населення зі сходу Донбасу мають свої особливості, що виокремлює цей вид територіального руху від «класичних» або традиційних видів міграції. В першу чергу, це пов'язано з причинами та мотивами переміщення. Домінуючою причиною масового вимушеного переселення громадян зі сходу України стали значні соціальні небезпеки, що загрожували їх життю та здоров'ю через активні бойові дії [10, с. 29–33].

Ці події визначили основні причини та мотиви вимушеного переміщення громадян зі сходу країни. Базовою мотивацією громадян до виїзду з окупованих територій стало прагнення врятувати власне життя і запобігти шкоді здоров'ю. За результатами проведеного ІЕП НАН України експертного опитування з проблем ВПО [6], на цей мотив вказали 82,2 % експертів. Намагання зберегти життя близьких стало другим за значущістю мотивом до вимушеного переміщення (так зазначили майже 70 % експертів). Саме ці два чинники мотивували громадян України до масового виїзду з охоплених бойовими діями тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Домінування мотиву самозбереження життя «за будь-яку ціну» обумовлювало те, що люди терміново виїздили туди, де немає прямої загрози життю, де не стріляють і не бомблять. Також експерти вказали на вагомість й інших мотивів вимушеного переміщення: це – політичні переконання – 36,2 %, пе-

¹ ВПО – це громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, але були змушені залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [7]

² На 1.01.2018 р. чисельність постійного населення Донецької обл. складала 4187,6, а Луганської – 2163,2 тис. осіб [9, с. 15]. Варто зазначити, що кількість ВПО, що перемістилися з території Автономної Республіки Крим є значно меншою (близько 60 тис. осіб), тому населення АРК у розрахунках не враховується.

реїзд підприємства (установи, організації) – 32,9 %, втрата місяця роботи – 20,4 %, втрата бізнесу – 11,2 % (табл. 1).

У зв'язку з особливим характером причин, які були пов'язані з воєнними діями та високим ризиком для життя та здоров'я громадян України, очікувалися організовані дії з боку держави по врятуванню життя людей. Але цього не відбулося, тому вимушене переселення з зони бойових дій носило масовий стихійний характер. Роль і вплив держави на внутрішні переміщення населення за мирних часів і за умов збройного конфлікту – різні. За мирних часів такий вплив здійснюється переважно з використанням соціально-економічних механізмів. В умовах збройного конфлікту різко актуалізувалася роль і потреба дієвого організаційно-управлінського реагування держави на процеси внутрішньої вимушеної міграції для забезпечення національної, у тому числі соціальної, економічної безпеки. Однак першими на допомогу вимушеним переселенцям з Донбасу, які потерпали від жахів війни, прийшли інститути громадянського суспільства – неурядові громадські організації – перш за все волонтерські: Донбас-SOS, Крим-SOS, Схід-SOS та інші [11]. Вони рятували життя тим, хто опинився в зоні бойових дій, допомагали облаштуватися і знайти житло, брали на себе забезпечення вимушених переселенців продуктами харчування, одягом, взуттям, ліками, психологічним супроводом, юридичними послугами [12]. Також в числі перших, хто терміново реагував, надаючи допомогу ВПО ще з квітня 2014 р., були приватні донори, міжнародні фонди та організації, територіальні громади, місцеві органи влади. Певну допомогу в розв'язанні гострих проблем ВПО надавали релігійні організації [13]. Центральні органи влади реагували дуже повільно, лише з серпня 2014 р. український уряд почав активізувати свою координаційну діяльність, створивши урядові міжвідомчі координаційні центри як на державному, так і на обласному рівнях.

Повноту аналізу й оцінки вимушеної міграції можна визначити при встановленні причинно-наслідкових зв'язків між мотивами переміщення та мотивами вибору місця переміщення. Визначені залежності свідчать, що вибір місця переміщення для переселенців в більшості випадків пов'язаний з наявністю родичів і переміщенням установ та організацій, приблизно в рівній мірі впливали також близькість громади до постійного місця проживання та прийнятні умови забезпечення житлом.

Інша особливість цих вимушених міграційних переміщень визначається суспільно-політичними переконаннями громадян, які не можуть жити на території анексованого Криму, тимчасово окупованого Донбасу. Також особливість вимушеного переміщення населення з Донбасу пов'язана з усвідомленням його перспектив і наслідків. Якщо традиційно, добровільна внутрішня міграція продиктована свободою вибору людини, визначеними життєвими стратегіями при переїзді, свідомим самостійним рішенням відносно зміни місця проживання для покращення умов життя, перспектив працевлаштування, розширення можливостей одержати якісну освіту, кваліфікацію, медичні послуги тощо, то за умов вимушеного переміщення із зони бойових дій домінує мотив самозбе-

Таблиця 1

Мотиви вимушеного переміщення ВПО та мотиви вибору ними місця переміщення, % до опитаних

Ранг	Мотиви переміщення ВПО	% до опитаних	Мотиви вибору ВПО території переміщення	% до опитаних
1	Врятувати власне життя і запобігти шкоді здоров'ю	82,2	Виїхали до родичів і близьких	72,4
2	Врятувати життя близьких	69,7	Підприємство (установу) було переміщено в інший населений пункт на території України	53,3
3	За політичними переконаннями	36,2	Місце переміщення розташовано недалеко від постійного місця проживання на неокупованій території України	28,3
4	Переїхали установи, де було місце роботи	32,9	Прийнятні умови забезпечення житлом на територіях переміщення	28,3
5	Втратили місце роботи, безробіття	20,4	Високий рівень життя на території переміщення	23
6	Втратили бізнес, засоби до існування	11,2	Високий попит на робочу силу на територіях переміщення	16,4
7	Важко відповісти, інше, немає відповіді	4,7	Високий рівень економічної активності у громаді	11,2
8			Розвинута соціальна інфраструктура на території переміщення	9,2
9			Комфортні природні та кліматичні умови на території переміщення	8,6
10			Важко відповісти, інше	7,3

реження життя «за будь-яку ціну», люди терміново виїздили в більшості випадків «в нікуди», одночасно втрачаючи житло, майно, роботу, достаток, гідні умови для власного життя та життя своїх рідних, не усвідомлюючи, що їх чекає попереду.

Географія переміщення ВПО відповідає основним світовим закономірностям аналогічних переселень. Більшість вимушених переселенців обирають регіони, які територіально наближені до попереднього місця проживання [6, с. 193–195]. Більше половини з них (54,1 %) зареєстровані в Донецькій (39,45 %) та Луганській (14,65 %) областях, третю позицію посідає Харківська область, на неї припадає близько 12,4 % переселенців. Близько 7,4 % зареєстровано в Києві та Київській обл., приблизно 7,0 % - в Запорізькій та 4,5 % в Дніпропетровській областях. Вибір місця переміщення був обумовлений не лише територіальним чинником, а й схожістю умов життєзабезпечення. ВПО переміщувалися з високо урбанізованого регіону, звичайно, і для майбутнього місця проживання в більшості випадків орієнтувалися на міста, промислово розвинуті регіони з більш розвинутими ринками праці та житла, розвинутою інфраструктурою, більшими можливостями для працевлаштування.

Ще одна особливість вибору місця переміщення пов'язана з тим, що одночасно з окупованою територією були переміщені практично всі вищі навчальні заклади, медичні установи, весь банківсько-фінансовий сектор, окремі підприємства та організації тощо, і, як наслідок, одночасно туди ж переїхала і більшість працівників цих закладів. Таким чином, регіони з високою питомою вагою переселенців характеризуються як територіальною близькістю до постійного місця проживання, так і промисловим характером господарства в місцях переселення. Нерівномірність

розподілу ВПО за регіонами країни підтверджується також і розбіжністю питомої ваги їх чисельності до постійного населення. Так, у Донецькій області ця частка складає 16,0 %, в Луганській – 11,42 %, Харківській – близько 8,0 %, а загалом по Україні – 4,0 %.

Особливості ситуації на сході України призводять до того, що конфлікт набуває ознак затяжного, але це не додає визначеності індивідуальним стратегіям ВПО, тимчасове переміщення для них стає все більш тривалим.

Станом на червень 2018 року частка ВПО, які повідомляли, що перебувають у нинішньому місці проживання більше ніж три роки, досягла 62 % (табл. 2).

Специфіка процесів внутрішнього переміщення і загальної ситуації в Україні накладає відбиток на особливості планування ВПО свого майбутнього, а посилення намірів ВПО пов'язати своє майбутнє з теперішнім місцем проживання обумовлює зростання сенсу залучати ресурси вимушених переселенців на потреби розвитку територій, громад, регіонів переміщення (табл. 3).

Станом на червень 2018 р. частка ВПО, які повідомили про свій намір повернутися в місце свого проживання до переміщення після закінчення конфлікту, становила 28 % (показник несуттєво зріс у межах 3 %). З іншого боку, 38 % ВПО висловили намір не повертатися назад навіть після завершення збройного конфлікту. Кількість таких ВПО протягом року зросла і стабілізувалася. З березня 2018 року частка ВПО, які повідомили про намір залишитися на місцях переміщення, продовжує перевищувати частку тих ВПО, які мають намір повернутися після завершення конфлікту.

Водночас наміри ВПО щодо повернення в місця проживання до переміщення мають досить виражені географічні відмінності (рис. 1).

Таблиця 2

Термін перебування ВПО в місцях переселення в динаміці (з червня 2017 р. до червня 2018 р.), % до опитаних

Ви перебуваєте у нинішньому місці проживання:	Раунд 6 (червень 2017)	Раунд 7 (вересень 2017)	Раунд 8 (грудень 2017)	Раунд 9 (березень 2018)	Раунд 10 (червень 2018)
До 6 місяців	5	3	3	4	4
7–12 місяців	10	6	6	5	4
13–18 місяців	4	4	2	4	3
19–24 місяці	13	10	10	8	7
25–30 місяців	28	11	8	4	3
31–36 місяців	36	49	42	22	14
Понад 36 місяців	1	15	25	48	62
Немає відповіді	3	2	4	5	3

Джерело: [14]

Таблиця 3

Загальні наміри ВПО щодо повернення в місце проживання до переміщення, за раундами, % до опитаних

Чи маєте Ви наміри повернутися в місце свого проживання до переміщення?	Раунд 7 (вересень 2017)	Раунд 8 (грудень 2017)	Раунд 9 (березень 2018)	Раунд 10 (червень 2018)
Так, найближчим часом	1	2	1	1
Так, після завершення конфлікту	32	25	25	28
Так, можливо, у майбутньому	17	18	14	12
Ні	29	28	38	38
Важко відповісти	21	25	20	18
Немає відповіді	0	2	2	3

Джерело: [14]

Наміри залишатися в місцях переселення на території України сильніші серед ВПО, котрі проживають далі від ТНКУ (далі – території, не контрольовані Україною). Так, 53 % ВПО готові залишитися в Україні навіть після завершення конфлікту (зона 5 і зона 4). Це ВПО, які перемістилися в такі області, як Чернігівська, Київська, Житомирська, Вінницька, Одеська області, а також Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька області. Такі результати залишаються незмінними в усіх раундах НМС.

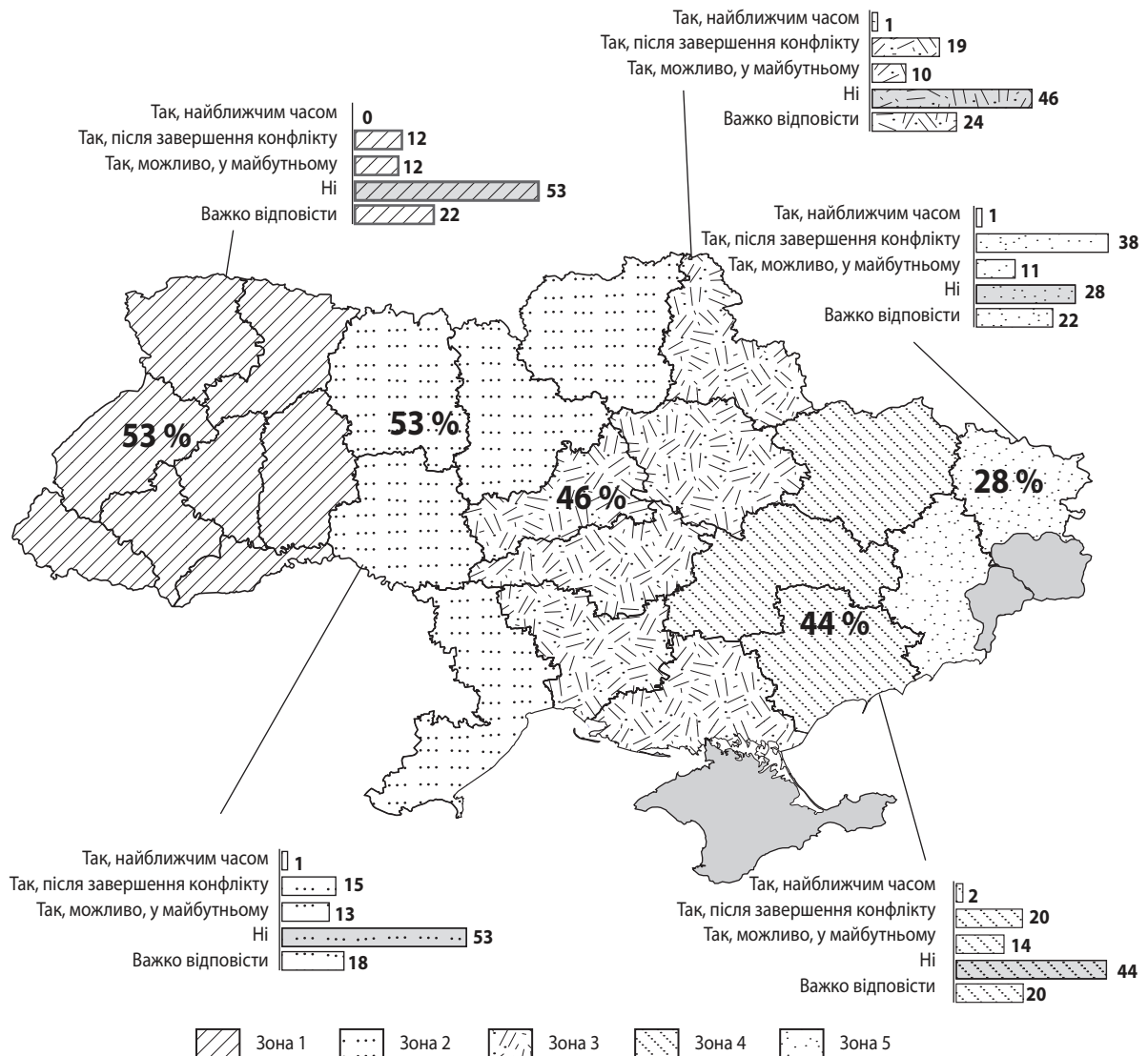
Результати моніторингу показали, що більше половини (56 %) ВПО мають близьких членів сім'ї, котрі зараз проживають на ТНКУ, тому саме вони висловлюють більш виражені наміри щодо повернення (58 %), ніж ті ВПО, котрі не мають там близьких родичів (46 %). Основною причиною повернення більшість респондентів визначили володіння приватною власністю, наявність власного житла та сімейні обставини [15].

Анексія Криму та збройний конфлікт на Донбасі у 2014 р. розгорнули потік не лише внутрішньої, а й зовнішньої вимушеної міграції. Економічні фактори залишаються вирішальними у формуванні потоків зовнішньої вимушеної міграції. Збройний конфлікт у східних регіонах України, руйнування відносин з Росією посилили економічну кризу і руйнівний економічний ефект від конфлікту. Різко зросло безробіття і рівень бідності, що стимулювало зростання

намірів українців знайти роботу за кордоном, в основному через неможливість знайти роботу і засоби матеріального забезпечення для себе та своєї родини. За даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, із січня 2014 року до вересня 2017 р. 427,2 тисячі наших громадян просили про надання притулку в Росії, 9,6 тисячі – у Німеччині, 9,3 тисячі – в Італії, 4,3 тисячі – у Польщі, 3,5 тисячі – у Франції та 3,1 тисячі – у Швеції. Люди їдуть, перш за все, в ті країни, куди потрапити можна легше й швидше. Де мають родичів, знайомих чи де є велика українська діаспора. Цим і можна пояснити пріоритети вибору країн, у яких українці просили притулку [16]. Так, ще на початку вимушеного переселення станом на 1.01.2015 р. близько 600 тис. осіб шукали притулок в інших країнах, зокрема в Росії, Білорусі, Молдові, Польщі, Угорщині [17].

За даними Eurostat, у 2017 році 8945 українців попросили про притулок у країнах ЄС. Для порівняння: у 2016 році притулку в ЄС просили більше 11 тисяч українців, у 2015 році – майже 21 тисяча, у 2014 році – 13,5 тисяч. Така динаміка свідчить про те, що багато з тих, хто просив притулку, були вимушеними переселенцями зі сходу України (з жовтня 2014 р. до вересня 2015 р. тривала найбільш активна фаза збройного конфлікту).

Наміри ВПО щодо виїзду за кордон станом на червень 2018 р. визначалися в 10 раунді Національної системи

Групування областей у зони за відстанню від ТНКУ Донецької та Луганської областей:

- зона 1 – Донецька (ТКУ) та Луганська (ТКУ) області;
- зона 2 – Дніпропетровська, Харківська та Запорізька області;
- зона 3 – Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Херсонська та Черкаська області;
- зона 4 – Чернігівська, Київська, Житомирська, Вінницька, Одеська області;
- зона 5 – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька області

Рис. 1. Наміри ВПО повернутися / не повертатися жити в місці проживання до переміщення, за географічними зонами, % до опитаних

моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами в Україні (МОМ) (табл. 4).

Лише 1 % ВПО повідомили, що вже знайшли роботу за кордоном і збираються їхати, 5 % мають намір невдовзі знайти роботу за кордоном. 51 % ВПО повідомили, що хоча вони не мають нічого проти роботи за кордоном, особисто їхати за кордон не збираються; 34 % заявили, що ніколи не працюватимуть за кордоном.

Усіх ВПО можна розділити на ключові групи залежно від намірів міграційних переміщень і орієнтацій на внутрішнє чи зовнішнє вимушене переміщення (рис. 2).

Для координації цього процесу з боку держави і попередження його негативних наслідків важливо активізува-

ти зусилля по введенню в дію двосторонніх угод з країнами призначення українських мігрантів з питань соціального забезпечення, визнання освіти і професійної кваліфікації, воїнських прав тощо. Крім того, має вестись активне обговорення визнання пенсій.

Іншою важливою галуззю міжнародного співробітництва є розробка і реалізація програм циклічної міграції: це вигідно не лише для України, але і для приймаючих країн. Це означає, що Україна має реальні можливості для переговорів з ЄС з питань участі відповідних країн у фінансуванні цих програм.

У липні 2018 р. Кабінет міністрів України схвалив заходи щодо посилення соціального захисту та прав вну-

Загальні наміри ВПО знайти роботу за кордоном, за раундами, %

	Раунд 8 (грудень 2017)	Раунд 9 (березень 2018)	Раунд 10 (червень 2018)
Уже знайшли роботу за кордоном та збираються їхати	1	1	1
Мають намір невдовзі знайти роботу за кордоном	4	5	5
Не мають нічого проти роботи за кордоном, але особисто їхати не збираються	45	48	51
Ніколи не працюватимуть за кордоном	31	28	34
Інше	0	2	2
Важко відповісти	8	10	5
Немає відповіді	11	6	2

Джерело: [14]

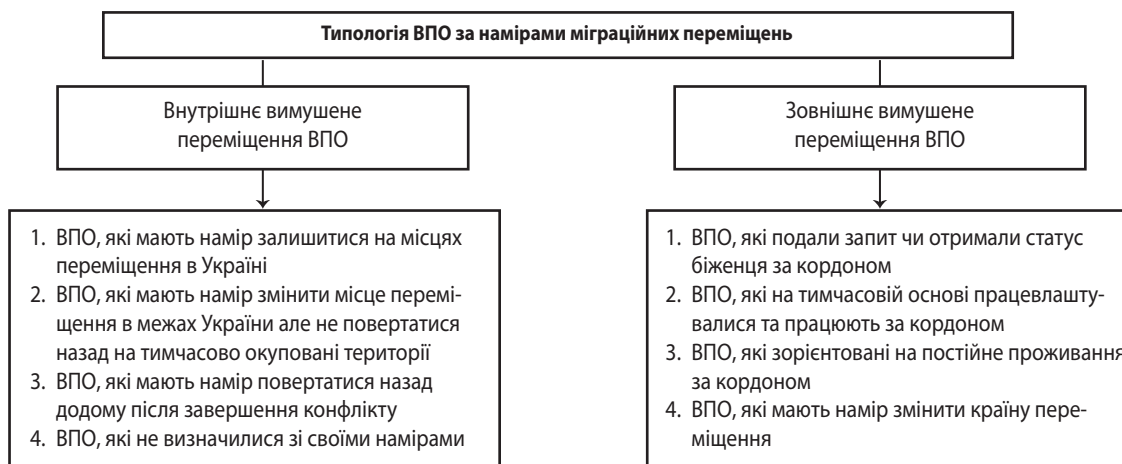

Рис. 2. Типологія ВПО за намірами міграційних переміщень (внутрішніх і зовнішніх)

трішніх переселенців [18]. Постановою вносяться зміни у чинні нормативні акти щодо таких питань, як призначення щомісячних виплат переселенцям для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, обліку переселенців і проходження ними ідентифікації. Проте цілеспрямованої державної програми розв'язання найболючішої проблеми для ВПО – житлової й досі немає, досі не створено умови для розвинутого ринку доступного та орендного житла для вимушених переселенців, немає фонду тимчасового житла (робітничі гуртожитки, дешеві готелі), відсутня ефективна інфраструктура ринку праці, яка б забезпечила баланс попиту та пропозицій на ринку праці в регіонах країни. Тому наміри ВПО залишитися на місцях переміщення чи повернутися назад залишаються невизначеними і залежать від фінансових можливостей вимушених переселенців. В такій ситуації потужний внутрішній людський ресурс ВПО на потреби суспільного розвитку не залучається і не використовується. Тому розв'язання проблем ВПО залежать не тільки від них самих, а й від ефективних управлінських рішень у системі державного та регіонального управління.

Шляхи конструктивного розв'язання проблем вимушеної міграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО)

в Україні багато в чому залежатимуть від інтегрування питань ВПО в загальний контекст державної міграційної політики для забезпечення безпеки та розвитку. Для цього необхідно:

- подолання ізоляції в державній міграційній політиці щодо вимушених мігрантів-переселенців зі сходу України; забезпечення убудованості концептуальних, законодавчих, стратегічних і програмних документів з внутрішньо переміщених осіб в загальний контекст міграційної політики;
- внесення змін і доповнень до Стратегії державної міграційної політики України до 2025 року з розкриттям положень щодо вимушеної міграції зі сходу України та забезпеченням убудованості внутрішньо переміщених осіб до правових засад внутрішньої міграції, забезпечення узгодженості змісту міграційного законодавства України із законодавством України про внутрішньо переміщених осіб;
- удосконалення змісту Стратегії інтеграції ВПО та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року з включенням позицій щодо використання ВПО

як ресурсу розвитку за одночасної координації змісту зі стратегіями, планами заходів та дій, інших правових документів з інтеграції мігрантів у територіальні громади;

- внесення змін і доповнень до міграційного законодавства та до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо визначення механізмів фінансового, організаційно-управлінського, інституційного, кадрового, наукового, інформаційного забезпечення його впровадження;
- приведення нормативно-правової бази у сфері захисту прав мігрантів (в т.ч. ВПО) в Україні відповідно до міжнародних стандартів і вимог;
- розробка та впровадження нормативно-правових та організаційно-управлінських механізмів забезпечення ВПО можливостями реалізації конституційних прав громадянина України у повному обсязі; внесення змін до відповідних законів України для забезпечення виборчих прав ВПО;
- створення адміністративно-правових умов для розвитку соціального підприємництва; закріплення в законодавстві податкових пільг для соціальних підприємств, зокрема для тих, які надають допомогу у вирішенні соціальних проблем ВПО;
- розробка й впровадження стратегії підтримки, відновлення та розвитку малого і середнього бізнесу ВПО у приймаючих громадах з метою залучення їх потенціалу до вирішення місцевих соціально-економічних проблем з одночасним поліпшенням власного рівня життя та органічною інтеграцією до складу приймаючої громади;
- налагодження та поширення співпраці з вітчизняними науковими установами, міжнародними організаціями та фондами для проведення досліджень із проблем міграції та ВПО в Україні, врахування результатів наукових досліджень при прийнятті управлінських рішень у системі державної міграційної політики.

Висновки. Вимушена міграція суттєво впливає на географію, структуру і динаміку населення України та її регіонів, на рівень розвитку продуктивних сил у регіонах, на стан ринку праці, на соціально-економічні характеристики рівня життя різних категорій населення. Як статистичні, так і соціологічні дані підтверджують, що ВПО виступають ресурсом розвитку тергромад, регіонів, країни загалом, а масові приклади успішної реалізації трудової, підприємницької, наукової, освітньої, культурної активності переселенців дають підставу для оптимістичних оцінок їхньої ролі і перспектив на потреби розвитку суспільства, економіки, держави.

Відповідно до запропонованої авторами типологізації ВПО залежно від намірів переміщення потужним ресурсом розвитку виступають саме ті вимушені переселенці, які мають намір залишитися на місцях переміщення в Україні; також ті ВПО, які мають намір змінити місце переміщення в межах України, але не повертатися назад, на тимчасово

окуповані території, і не виїздити за кордон, а також ті ВПО, які зорієнтовані на постійне проживання за кордоном і готові виступити в ролі потенційних інвесторів³ успішних бізнес-проектів на своїй батьківщині на засадах розвитку програм державно-приватного партнерства. Водночас ступінь повноти реалізації цього ресурсу безпосередньо залежить від спроможності держави розробити ефективну міграційну політику, врахувати вплив загроз національній і соціальній безпеці України у зв'язку з масовою вимушеною міграцією, активно співпрацювати з міжнародними недержавними структурами (МОМ), з максимальною користю використовуючи національні соціальні, фінансові та інтелектуальні ресурси. Визначені шляхи розв'язання проблем міграційних переміщень ВПО дозволять мінімізувати негативні наслідки зовнішньої та вимушеної внутрішньої міграції населення України, пом'якшити вплив загроз і небезпек на майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Global Trends Forced Displacement in 2017, 25 June 2018 // UNHCR. URL: <http://www.unhcr.org/5b27be547.pdf>
2. Global Report on Internal Displacement (GRID 2018), 16 May 2018 // The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC). URL: <http://www.internal-displacement.org/global-report/grid2018/downloads/2018-GRID.pdf>
3. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2010. 288 с.
4. Садова У. Я., Риндзак О. Т., Андрусин Н. І. Актуальні проблеми зайнятості внутрішньо переміщених осіб: регіональний аспект. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3 (28). С. 171–185.
5. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. 2015. № 2 (53). С. 65–72.
6. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія / [О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін.]. Київ : ІЕПРН України, 2016. 448 с.
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
8. Обліковано 1 519 132 переселенці (3 Вересня 2018) // Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15829.html>
9. Розподіл постійного населення за статтю та віком на 01.01.2018 року. Експрес-випуск // Банк даних «Статистика Населення України». URL: database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zp_rpn2018.pdf
10. Інтеграція ВПО у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення : монографія / [О. Ф. Новікова, В. П. Антонюк, Ю. С. Залознова та ін.]. Київ : ІЕПРН України, 2018. 244 с.

³ На прикладі досвіду країн Латинської Америки, де не менше 30-40 % мігрантів зацікавлені виділяти до 10 % своїх особистих доходів на соціальні проекти на батьківщині, якщо в їх співфінансуванні бере участь місцева / федеральна влада (усього у світі до 10 млрд дол. переказів на рік спрямовується на такі програми

11. Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В. Соціальні ресурси громадських об'єднань: емпіричний вимір дослідження. *Український соціум*. 2015. № 4. С. 54–60.

12. Панькова О. В. Воєнний конфлікт на Сході України в дзеркалі громадської думки. *Східноукраїнський конфлікт в контексті глобальних трансформацій*. 2016. Вип. 2. С. 149–170.

13. Церква і допомога переселенцям і нужденним в зимовий період. Прес-конференція // УНІАН. URL: <https://religions.unian.ua/orthodoxy/1024258-pres-konferentsiya-v-unian-tserkva-i-dopomogu-pereselentsyam-i-nujdenim-v-zimoviy-period-stenograma-ros.html>

14. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (10 раунд, червень 2018 р.) / Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_10_ukr_press.pdf

15. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (9 раунд, березень 2018 р.) / Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_9_ukr_press.pdf

16. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 травня – 15 серпня 2017 р. / Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport19th_UKR.pdf

17. Україна. Оцінка відновлення та розбудови миру. Аналіз впливу кризи та потреб на східній Україні. Частина II: Звіти за компонентами (березень 2015 р.) / Представництво Європейського Союзу в Україні; Представництво Організації Об'єднаних Націй в Україні; Група Світового банку. URL: http://www.un.org.ua/images/RPA_V2_Ukr_.pdf

18. Кабмін посилив соцзахист внутрішніх переселенців // Новини України Depo.ua. URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/kabmin-posiliv-soczhahist-vnutrishnih-pereselenciv-20180711804228>

REFERENCES

"Dopovid shchodo sytuatsii z pravamy lyudyny v Ukraini, 16 travnia - 15 serpnia 2017 r." [Report on the situation of human rights in Ukraine, May 16 - August 15, 2017]. Upravlinnia Verkhovnoho komisara Orhanizatsii Obiednanykh Natsii z prav lyudyny. https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport19th_UKR.pdf

Derzhavne upravlinnia rehionalnym rozvytkom Ukrainy [Public administration of regional development of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2010.

"Global Report on Internal Displacement (GRID 2018), 16 May 2018". The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC). <http://www.internal-displacement.org/global-report/grid2018/downloads/2018-GRID.pdf>

"Global Trends Forced Displacement in 2017, 25 June 2018". UNHCR. <http://www.unhcr.org/5b27be547.pdf>

"Kabmin posylyv sotszakhyt vnutrishnikh pereselentsiv" [The Cabinet strengthened the social protection of internally displaced persons]. Novyny Ukrainy Depo.ua. <https://www.depo.ua/ukr/politics/kabmin-posiliv-soczhahist-vnutrishnih-pereselenciv-20180711804228>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

Novikova, O. F. et al. Intehratsiia VPO u terytorialni hromady: diahnozyka stanu ta mekhanizmy zabezpechennia [Integration

of HBO into territorial communities: diagnostics of the state and mechanisms of provision]. Kyiv: IEPPrAN Ukrainy, 2018.

Novikova, O. F. et al. Vnutrishnyo peremishcheni osoby: vid podolannia pereshkod do stratehii uspikhu [Internally displaced persons: from overcoming obstacles to a strategy of success]. Kyiv: IEPPrAN Ukrainy, 2016.

"Oblikovano 1 519 132 pereselentsi (3 veresnia 2018)" [1 519 132 settlers were counted (September 3, 2018)]. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. <https://www.msp.gov.ua/news/15829.html>

Pankova, O. V. "Voiennyi konflikt na Skhodi Ukrainy v dzerkali hromadskoi dumky" [Military conflict in the East of Ukraine in the mirror of public opinion]. *Skhidnoukrainskyi konflikt v konteksti hlobalnykh transformatsii*, no. 2 (2016): 149-170.

Pankova, O. V., Kasperovych, O. Yu., and Ishchenko, O. V. "Sotsialni resursy hromadskykh obiednan: empyrychnyi vymir doslidzhennia" [Social resources of public associations: the empirical dimension of research]. *Ukrainskyi sotsium*, no. 4 (2015): 54-60.

"Rozpodil postiinoho naseleattia za statiiu ta vikom na 01.01.2018 roku. Ekspres-vypusk" [Distribution of permanent population by sex and age as of 01.01.2018. Express-release]. Bank danykh «Statystyka Naseleattia Ukrainy». database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_rpnu2018.pdf

Sadova, U. Ya., Ryndzak, O. T., and Andrusyshyn, N. I. "Aktualni problemy zainiatosti vnutrishnyo peremishchenykh osib: rehionalnyi aspekt" [Actual problems of employment of internally displaced persons: regional aspect]. *Demohrafia ta sotsialna ekonomika*, no. 3 (28) (2016): 171-185.

Semyhina, T. V., Husak, N. Ye., and Trukhan, S. O. "Sotsialna pidtrymka vnutrishnyo peremishchenykh osib" [Social support for internally displaced persons]. *Ukrainskyi sotsium*, no. 2 (53) (2015): 65-72.

"Tserkva i dopomoha pereselentsiam i nuzhdennym v zymoviy period. Pres-konferentsiia" [Church and assistance to migrants and those in need during the winter. Press conference]. UNIAN. <https://religions.unian.ua/orthodoxy/1024258-pres-konferentsiya-v-unian-tserkva-i-dopomogu-pereselentsyam-i-nujdenim-v-zimoviy-period-stenograma-ros.html>

"Ukraina. Otsinka vidnovlennia ta rozbudovy myru. Analiz vplyvu kryzy ta potreb na skhidnii Ukraini. Chastyna II: Zvity za komponentamy (berezen 2015 r.)" [Ukraine. Assessment of the restoration and development of peace. Analysis of the impact of the crisis and needs in eastern Ukraine. Part II: Component Reports (March 2015)]. Predstavnytstvo Yevropeiskoho Soiuzu v Ukraini; Predstavnytstvo Orhanizatsii Obiednanykh Natsii v Ukraini; Hrupa Svitovoho banku. http://www.un.org.ua/images/RPA_V2_Ukr_.pdf

"Zvit natsionalnoi systemy monitorynhu sytuatsii z vnutrishnyo peremishchenymy osobamy (9 raund, berezen 2018 r.)" [Report of the national system for monitoring the situation with internally displaced persons (Round 9, March 2018)]. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (MOM). Predstavnytstvo v Ukraini. http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_9_ukr_press.pdf

"Zvit natsionalnoi systemy monitorynhu sytuatsii z vnutrishnyo peremishchenymy osobamy (10 raund, cherven 2018 r.)" [Report of the national system for monitoring the situation with internally displaced persons (round 10, June 2018)]. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (MOM). Predstavnytstvo v Ukraini. http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_10_ukr_press.pdf